

NOTIQLIK SAN'ATI.

*Andijon shahar ADP Instituti
MTPP yo'nalishi 101-guruh talabasi
Yuldasheva Mohitobon.*

Annotatsiya. Maqola notiqlik san'ati juda muhimligi haqida, uni egallash uchun bilim va mehnat talab qilinadi. Notiq bo'lish uchun kerakli bilimlar va ba'zi xatolarga yo'l qo'yilmaslik haqida.

Kalit so'zlar: Notiqlik, ritorika, Jon Kexo, sitata, afarizmlar, Qadimgi Gretsiya, Aristotel, Empedokl, Sirakuz, Attika, Afina.

Notiqlik san'ati shaxsda bo'ladigan eng oliy xususiyatlardan biridir. U ko'plab omad eshiklarini ochuvchi, ayrim xollarda, muammolarni hal qiluvchi, kishida o'ziga bo'lgan ishonchni oshiruvchi bo'lib xam xizmat qiladi. Masalan, yangi g'oyalar xar qancha katta, ulug' bo'lmasni ularni yetarlicha odamlarga va jamiyatga yetkazish, ta'sir o'tkaza olish bu notiqlik san'atiga bog'lik. notiqlik juda kuchli quroldir, u orqali odamlarni boshqarish, ularga ta'sir o'tkaza olish mumkin. Notiqlik "ritorika" ya'ni chiroyli gapirish. Dunyoda hattoki davolovchi so'zlar bor. Biz ishlatayotgan so'zlarimiz xayotimizga katta ta'sir o'tkazadi.

*Xayollaringiz hayotingizga ko'chadi
Xayollaringizni esa siz o'ylaysiz.
Jon Kexo*

Ritorikaga sitatalar, aforizmlar va hazillar alohida bezak beradi, uni yana-da jonlantiradi. Lekin, alohida e'tiborga olish kerakki, hazil dinga oid, shaxsiyatga oid va millatga oid bo'lmasligi kerak.

Ritorika to'g'risidagi fan 5 asrlarda Qadimgi Gratsiyada yuzaga kelgan. Aristotel ritorikaning asoschisi davlat arbobi va faylasuf Empedokl deb hisoblagan. U ritorikaning mazmuni va chiroyli gapirish san'atini o'rganishga ko'p vaqt ajratgan.

Aslida olib qaraganda, so'z va nutq ulug' ne'matdir. Chiroyli gapirish, notiqlik bu Qadimgi kasblardan bo'lib, ommani oziga qaratish, tinglovchilarni ko'z oldida so'zlayotgan mavzuni tasvirini yarata olish bu juda katta mahoratdir.

Notiq bolish uchun badiiy kitoblarni ko'p o'qish kerak. Qadimda ritorikaga asoslangan maktablar xam bo'lgan, ulardan eng mashhurlari Sirako'z, Attika va Afinada bo'lgan, u yerga 7 yoshdan o'g'il bolalarni qabul qilishgan va 21 yoshgacha o'qitishgan. Ushbu maktablarda falsafa, adabiyot, til, matematikadan dars berishgan.

Notiqlikda ko'llash kerak bo'lgan usullar.

1) ko'z kontakti, bu juda muhim ro'l o'ynaydi ya'ni, sizni tinglovchilar bilan ko'zlaringiz orqali kontaktga kirish va ularga ta'sir o'tkazish.

2) tashqi ko'rinishga e'tibor berish.

3) gapirayotganda 2-3 soniya to'xtab gapirish nutqni yana-da yoqimliroq qiladi.

Notiqlikda xam bo'lib turadigan xatolar va kamchiliklar yo'q emas.

1) tayyor qog'ozdan o'qib berish;

2) harakatlarni ishonchsiz va tartibsizligi ayniqsa, qol harakatlarini;

3) his hayajon kuchliligi, albatta, bunday paytda hayajon bolishi tabiiy lekin, keragidan ortig'i faqat zarar keltiradi;

4) vaqtni qadrlamaslik, bunday paytda xar bir soniya juda qimmatli ulardan o'rinli foydalanish lozim.

5) maqsadni to'g'ri qo'ymaslik, bu paytda notiq gapirmoqchi bo'lgan nutqiga va xar bir so'ziga ishongan bo'lishi lozim, bunday bo'lmasa o'zida bo'lmagan ishonchni boshqalarga yetkaza olmaydi

Qadimda so'z aytuvchi notiq-voiz, uning nutqni va'z deb ataganlar. Olamdagi eng buyuk notiq Rasululloh sollallohu alayhi va sallam bo'ladilar. U zot chiroyli gapirar, so'zlamoqchi bo'lgan fikrlarini tushunarli bayon qilib berar edilar. Shuningdek, u Zotga chuqur va keng ma'noli qisqa so'zlarni ishlatish qobiliyati berilgan edi.

Sharq mamlakatlarida qadimda podshohlar, hukmdorlar, xonlar, beklar o'z xalqi oldida ijtimoiy hayot, xalqaro ahvol, davlat siyosati to'g'risida shaxsan o'zlari nutq so'zlaganlar. IX asrga kelib, bu muhim va mas'uliyatli ish maxsus so'z ustalari, ta'sirchan gapiradigan, voqeiylikni dalillar bilan isbotlab xalqni ishontira oladigan kishilarga topshirilgan. Bunday kishilar voizlar deb atalgan. Hukmdorlarning farmoyishlari, turli yerliklari ana shu maxsus voizlar tomonidan o'qilgan va sharhlangan.

Abu Ali ibn Sinoning ta'lim- tarbiya, axloq va nutq madaniyati haqidagi karashlari notiqlik san'ati tarixi bilan bevosita bog'liqdir. Bu borada ibn Sino nutq jarayonida quidagilarga qat'iy amal qilishni o'rgatadi...

- nutqda ohang muhim ro'l o'ynaydi. Shu bois ohangga e'tibor berish lozim.

- Notiq birinchi navbatda tinglovchilar saviyasini, dunyo qarashini e'tiborga olishi kerak.

- ortiq nasixatgo'ylik nutqga putur yetkazadi, o'rtoqlik tarzida olib borilgan suhbat kuchli taassurot qoldiradi.

2) harakatlarni ishonchsiz va tartibsizligi ayniqsa, qol harakatlarini;

3) his hayajon kuchliligi, albatta, bunday paytda hayajon bolishi tabiiy lekin, keragidan ortig'i faqat zarar keltiradi;

4) vaqtni qadrlamaslik, bunday paytda xar bir soniya juda qimmatli ulardan o'rinli foydalanish lozim.

5) maqsadni to'g'ri qo'yimaslik, bu paytda notiq gapirmoqchi bo'lgan nutqiga va xar bir so'ziga ishongan bo'lishi lozim, bunday bo'lmasa o'zida bo'lmagan ishonchni boshqalarga yetkaza olmaydi

Qadimda so'z aytuvchi notiq-voiz, uning nutqni va'z deb ataganlar. Olamdagi eng buyuk notiq Rasululloh sollallohu alayhi va sallam bo'ladilar. U zot chiroyli gapirar, so'zlamoqchi bo'lgan fikrlarini tushunarli bayon qilib berar edilar. Shuningdek, u Zotga chuqur va keng ma'noli qisqa so'zlarni ishlatish qobiliyati berilgan edi.

Sharq mamlakatlarida qadimda podshohlar, hukmdorlar, xonlar, beklar o'z xalqi oldida ijtimoiy hayot, xalqaro ahvol, davlat siyosati to'g'risida shaxsan o'zlari nutq so'zlaganlar. IX asrga kelib, bu muhim va mas'uliyatli ish maxsus so'z ustalari, ta'sirchan gapiradigan, voqeyilikni dalillar bilan isbotlab xalqni ishontira oladigan kishilarga topshirilgan. Bunday kishilar voizlar deb atalgan. Hukmdorlarning farmoyishlari, turli yerliklari ana shu maxsus voizlar tomonidan o'qilgan va sharhlangan.

Abu Ali ibn Sinoning ta'lim- tarbiya, axloq va nutq madaniyati haqidagi karashlari notiqlik san'ati tarixi bilan bevosita bog'liqdir. Bu borada ibn Sino nutq jarayonida quidagilarga qat'iy amal qilishni o'rgatadi...

- nutqda ohang muhim ro'l o'ynaydi. Shu bois ohangga e'tibor berish lozim.
 - Notiq birinchi navbatda tinglovchilar saviyasini, dunyo qarashini e'tiborga olishi kerak.
 - ortiq nasixatgo'ylik nutqga putur yetkazadi, o'rtoqlik tarzida olib borilgan suhbat kuchli taassurot qoldiradi.
- barchaga yoqimli, muloyim, ohangdor nutq maqsadga muvofiqdir;
- o'rinli dashnom xayotiy misollar bilan qiyoslab berilsa, ijobiy samara berishi tabiiydir.
 - nutq jarayonida e'tiqod masalasida bir necha dalillarga tayanilsa, nafaqat tinglovchiga ta'sir qilishi mumkin, balki o'zi xaqida o'ylashga, xaqiqatni izlashga harakat qiladi.
 - tinglovchi nutqni e'tibor bilan eshitayotganda, nutq oxirigacha mantiqan izchil davom etirilishi maqsadga muvofiqdir, aks xolda mavzuni almashtirishga to'g'ri keladi.

Nutqda notiq tomonidan chetlab o'tilgan nuqsonlar, salbiy natijalarga olib kelishi mumkin. Bunday kamchiliklarni Ibn Sino "sirti tuzalgan, lekin ichidan yirinlab ketgan yara" ga qiyoslaydi.

Xulosa. Xulosam shu kiy, har qanday odam ham notiq bo'la olmasligi, buning uchun muhim olingan bilimlar, amaliyotlar zarur. Notiqlik qadimdan mavjudligi hattoki, notiqlik maktablari ham bizgacha bo'lgan ancha davrlar oldin bo'lganligi

ma'lum. Chiroyli gapirish so'zlarni rejalashtirib tartib bilan so'zlash, nutq madaniyati hamda ishoralar va jestlarning o'rinli ishlatilishi ritorikani muhim jihatlari ekanligini bilish juda zarur.

Foydalangan adabiyotlar.

1. Ru.m.wikipedia.org, ritorika-msk.ru, bookonline.ru, Najot Nur YouTube, Otabek Mahkamov notiqlik sanati qoidalari YouTube, fitrat.uz, arxiv.uz.